

Rafał Wolski

"Pruska kraina - Prussia - Prusy -
pojęcie, tradycja, perspektywa
integracji" : konferencja w Starych
Jabłonkach, 20-22 września 1996 r.

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 699-702

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rafał Wolski

**„Pruska kraina — Prussia — Prusy — pojęcie,
tradycja, perspektywa integracji”.
Konferencja w Starych Jabłonkach, 20—22 września 1996 r.**

Co oznacza termin „pruska kraina” i jakie tradycje mu przyporządkujemy? Czym dla Polaków, Niemców, Litwinów jest „Prussia”? Czy „Prusy” kojarzyć mamy jedynie z Fryderykiem Wielkim i Bismarckiem? Na czym polega specyfika Warmii, Mazur czy Małej Litwy? Czy dzisiejsi mieszkańcy tych ziem mają nawiązywać do dziejów i tradycji tych regionów, przyjmować je za swoje? Niezbędne są wyjaśnienia, próby uporządkowania wiedzy na ten temat.

W tym celu Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie otwiera we współpracy z Akademią Bałtycką (Ostsee-Akademie) z Lubeki-Travemünde cykl dorocznych konferencji, w których udział biorą zarówno pracownicy nauki, jak i dziennikarze, literaci, twórcy kultury i działacze społeczni. Poświęcone one będą dziejowej tradycji regionu, niegdyś określanego mianem „Prusy”, dzisiaj wchodzącego w skład Polski, Litwy i obwodu kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej, a także dzisiejszej tożsamości tych ziem oraz perspektywom na przyszłość. Metodologicznie niezbędne było na początek dokonanie uściślenia pojęć, zwłaszcza negatywnie w Polsce obciążonego w ostatnich dwóch stuleciach terminu „Prusy”, który przecież przez wieki funkcjonował np. w dawnej Rzeczypospolitej.

W dniach 20—22 września 1996 r. w Starych Jabłonkach pod Olsztynem, Ośrodek Badań Naukowych zorganizował ze środków Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej i własnych seminarium poświęcone próbie oceny sytuacji wokół badań i świadomości. W seminarium udział wzięło oprócz referentów ponad 80 osób — poza Polakami obecni byli pracownicy nauki, publicyści i zainteresowani laicy z Rosji, Litwy oraz Niemiec. Po odczytaniu listu prof. Aleksandra Łuczaka, przewodniczącego Komitetu Badań Naukowych, skierowanego do uczestników seminarium, referat inauguracyjny wygłosił prof. dr hab. Wojciech Wrzesiński z Instytutu Historii Uniwersytetu Wrocławskiego. Temat wystąpienia referent nakreślił szeroko — „Dziedzictwo a tożsamość: Prusy Wschodnie, Warmia, Mazury, Olsztyńskie”. Było ono próbą zdefiniowania miejsca tego różnie nazywanego obszaru w świadomości jego mieszkańców po 1945 r. Dramatyczne losy naszego skrawka Europy znalazły zdaniem referenta odzwierciedlenie w jego niejednoznacznym miejscu w umysłach mieszkańców, a mitologizowanie polskiej przeszłości Warmii i Mazur było dla ludności napływającej tu po wojnie elementem obcym i sztucznym. Krytyczne uwagi referenta pod adresem stanu tożsamości ludności autochtonicznej, po

1989 r. masowo przyznającej się do opcji niemieckiej, spowodowały dyskusję, w której głos zabrali m.in. prof. dr hab. Janusz Jasiński (Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie) oraz dr Alfred Czesła z Olsztyńskiego Stowarzyszenia Mniejszości Niemieckiej. A. Czesła polemizował ze stwierdzeniem W. Wrzesińskiego, że w przypadku ludności autochtonicznej „identyfikacja z niemieckością ma charakter pusty” i wskazał liczne przykłady rozwoju niemieckiego życia kulturalnego na Warmii i Mazurach po 1989 r.

Referat „Prusy jako pojęcie geograficzne, historyczne i ideologiczne — wprowadzenie” nieobecnego prof. dr. Hartmuta Boockmanna (Seminarium Historii Średniowiecznej i Nowożytnej Uniwersytetu Jerzego Augusta w Getyndze), odczytany przez R. Wolskiego, stanowił syntetyczne przedstawienie problematyki pruskiej. W zwartej formie referent zawarł kilka wieków polskiego i niemieckiego stosunku do hasła „Prusy”, w tym zwłaszcza sytuację w XIX i XX w. Zdaniem prof. Boockmanna nowa sytuacja europejska po 1989 r. stanowi wyzwanie, by „tak dogłębnie, jak i bez uprzedzeń mówić o tych fragmentach przeszłości, które przez dziesięciolecia podlegały ideologizacji, co znaczy, że istnieją wszelkie podstawy, by zajmować się Prusami jako pojęciem geograficznym, historycznym i ideologicznym, i to nie tylko w Polsce albo pomiędzy Polską a Niemcami, ale i w samych Niemczech”.

Skomplikowana tematyka przemian administracyjnych na terytorium między dolną Wisłą a Niemnem była przedmiotem obszernego, erudycyjnego wystąpienia mgr Ewy Korc (Archiwum Państwowe, Olsztyn) „Podziały administracyjne pruskiej krainy”, które obejmowało czasy od podboju przez Zakon Krzyżacki do 1975 r. Bez tej, często niedocenianej, kwestii trudno pojąć dziś przekształcenia, jakim podlegało dzisiejsze północno-wschodnie pogranicze Polski, Litwy i Rosji. „»Niemieckiej patynie« pojęcia »Prusy«” poświęcone było wystąpienie dr. Wolfganga Keßlera z Martin-Opitz-Bibliothek w Herne; referent przybliżył polskim słuchaczom mało znane szczegóły dyskusji historiograficznej, która toczyła się w Niemczech w latach 60. i 70. („Historikerstreit”), a także zajął się problematyką adaptacji pruskiej tradycji przez ogólnoniemiecką świadomość narodową.

Wieczorną część programu zakończył wieczór literacki, zatytułowany „Literacka podróż po pruskiej krainie”, przygotowany przez niemieckiego literata mazurskiego pochodzenia, autora licznych opowiadań, powieści i słuchowisk, Herberta Somplatzkiego z Essen. Somplatzki zaprezentował tu po raz pierwszy songi z przygotowanego przez siebie widowiska „Sie sind von Osten gekommen”, poświęconego pokoleniom migrujących do Zagłębia Ruhry, mieszkańców dawnych wschodnich prowincji Rzeszy, a także czytał odnoszące się do realiów życia na Mazurach na początku XX w. fragmenty swej powieści *Morgenlicht und wilde Schwäne*.

Kolejny dzień seminarium, sobota 21 września, poświęcony był dwóm blokom tematycznym. Najpierw uczestnicy zajęli się historyczną i kulturową charakterystyką poszczególnych regionów Prus, przedstawianą przez specjalistów poszczególnych zagadnień. Określeniom „Mazury i Pogórze” poświęcony był komunikat dr. Grzegorza Jasińskiego (OBN). G. Jasiński wskazał na różnice w recepcji tych pojęć, w tym zwłaszcza na zanik określenia „Górne Prusy”

(Pogórze, „Oberland”), a także przypomniał klasyczną definicję Friedricha Krosty z 1876 r., który „w dość prosty sposób wyznaczył terytorium krainy: »Soweit masurisch gesprochen wird, soweit reicht Masuren«”.

Kolejny komunikat dotyczył Warmii i wygłosił go ks. prof. dr hab. Alojzy Szorc (Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie), który dał erudycyjną, a zarazem niezwykle barwną wizję ustrojowej i religijno-kulturowej odrębności Warmii w ciągu stuleci oraz wskazał dzisiejsze pozostałości specyfiki obszaru dawnego biskupstwa.

Obszaru Małej Litwy (Mažoji Lietuva) albo Litwy Pruskiej (Preußisch Litthauen) dotyczyło wystąpienie dr. Algirdasa Matulevičiausa (Wydawnictwo „Encyklopedija” z Wilna). Referent zajął się głównie najdawniejszymi związkami północno-wschodnich obrzeży Prus z kulturą Litwy.

O Dolnych Prusach — Królewcu, Natangii i Sambii mówił Burkhard Ollech (Akademia Bałtycka, Lubeka-Travemünde), wskazując zwłaszcza na wielokulturowość tego obszaru, gdzie łączyła się bałtyjska spuścizna podbitych plemion pruskich i litewskich osadników z napływem dominującego elementu niemieckiego. Nie pominął też faktu, że Królewiec był przez długi czas jednym z najpoważniejszych ośrodków polskiej kultury protestanckiej.

Rozważania Ollecha na temat teraźniejszości i przyszłości obszaru dorzecza Pregoly stanowiły przejście do kolejnego bloku tematycznego sobotniego programu — „Widoki na przyszłość”. Poprzedziło go wystąpienie prof. dr. hab. Stanisława Achremczyka (OBN), podsumowującego polsko-niemiecko-litewską dyskusję na temat określenia „Prusy”. Referent przedstawił swoją wizję geograficznego, dziejowego i ideologicznego znaczenia tego terminu, przede wszystkim na podstawie polskich doświadczeń i badań. Referat ten stanowił dwugłos z materiałem prof. Boockmanna, odczytanym poprzedniego dnia. O przyszłości regionu z różnych punktów widzenia mówili dr Wolfgang Schlott z Forschungsstelle Osteuropa Uniwersytetu w Bremie, mgr Tadeusz Baryła z OBN, dr Alvydas Nikžentaitis z Ośrodka Badania Litwy Zachodniej i Prus Uniwersytetu w Kłajpedzie, prof. dr Swietłana Czerwonnaja z Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie oraz prof. dr Walerij Galcow z Uniwersytetu Kaliningradzkiego. Wystąpienia te, zawierające oprócz zarysowania stanowisk władz i społeczeństw poszczególnych krajów południowego wybrzeża Morza Bałtyckiego, stanowiły zarazem osobiste próby prognoz na przyszłość. Prof. Czerwonnaja, znana z nieprzejednanego stanowiska wobec przejawów działań na rzecz odbudowy rosyjskiej hegemonii w tej części Europy, wywołała swoim wystąpieniem dość ostre repliki części dyskutantów z Kaliningradu. Jej opinię poparł jednakże Wencel Sałachow, miejski konserwator zabytków w Kaliningradzie, którego zdaniem nawiązywanie do przeszłości przyszło w obwodzie kaliningradzkim zbyt późno, kiedy to — po czterech dziesięcioleciach usiłowań usunięcia wszelkich śladów sprzed 1945 r. — zaczęto doszukiwać się innych niż rzadkie elementy tożsamości mieszkańców obwodu. Dyskutanci zgodnie podkreślali, że obwód kaliningradzki stanowi najbardziej niepewny element przyszłości basenu Bałtyku. Dyskusja nad świadomością jego mieszkańców powinna iść w parze z badaniami najnowszej historii i monitorowaniem bieżącego rozwoju sytuacji politycznej i gospodarczej obwodu.

Zakończenie konferencji miało miejsce w niedzielę 22 września 1996 r. Słowo podsumowujące wygłosili współprzewodniczący konferencji doc. dr Edmund Wojnowski (Towarzystwo Naukowe im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie) oraz Burkhard Ollech. Ich zdaniem doświadczenia dziejowe wpłyną na przyszłość regionu. Powstały już warunki ekonomiczne i międzyludzkie, by mogła dokonać się integracja dawnych i dzisiejszych mieszkańców pruskiej krainy. Obowiązkiem badaczy z krajów związanych historycznie z dawnymi Prusami jest wskazywanie na dzisiejsze i przyszłe drogi rozwiązywania narosłych tu problemów. Szczególnie paląca jest potrzeba prowadzenia wspólnych badań socjologicznych w celu poznania postaw i potrzeb dzisiejszych mieszkańców tych ziem, a następnie zapoznanie z ich wynikami szerokich kręgów zainteresowanych przyszłością tej części Europy. Seminarium w Starych Jabłonkach przybliżyło uczestników, a dzięki obecności mediów także czytelników w regionie i poza jego granicami do udzielenia wspólnej odpowiedzi na pytanie, jak nawiązywać dziś do tradycji różnych regionów Prus.